

Розділ III

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ І КОНТЕКСТНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

УДК 81: 821.111-3

Наталія Базилевич
(Херсон)

МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРОСТОРУ В РОМАНІ «ДЖЕЙН ЕЙР»

У статті схарактеризовано метафоричні моделі концептуалізації простору в романі Ш. Бронте «Джейн Ейр». Метафоричну модель розглядаємо як ментальну схему зв'язку між задіяними в метафоризації двома понятійними сферами, що характеризуються єдністю тематичної співвіднесеності номінативних і переносних значень. У контексті дослідження ідентифіковано концептуальні кореляти та концептуальні референти ПРОСТОРУ. Встановлено, що продуктивними засобами концептуалізації простору є концептуальні та персоніфіковані метафори, що репрезентують певні моделі ПРОСТОРУ, а саме: 1) КОНТЕЙНЕРА > ВМІСТИЛИЩА/ СХОВИЩА, 2) СУТНОСТІ, 3) СУБ'ЄКТА, що об'єктивують особливості світосприйняття Шарлотти Бронте, а також самотність її художнього мислення.

Ключові слова: простір, концептуалізація, концептуальний корелят, концептуальний референт, метафоричні моделі, концептуальна метафора, персоніфікована метафора.

Постановка проблеми. Поетика роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр», яскравого доробку вікторіанської доби, неодноразово привертала увагу як зарубіжних, так і вітчизняних мовознавців. Проте сучасний методологічний інструментарій когнітивної лінгвістики дозволяє дослідити нові, раніше не вивчені аспекти цього твору, а саме, метафоричні моделі концептуалізації простору, які можна розглядати як авторську модель світу. Згідно з концепцією Ю. Лотмана, «структура простору тексту є моделлю структури Всесвіту, а внутрішня синтагматика елементів тексту – мовою просторового моделювання» [3, с. 138].

Актуальність обраної теми визначається відповідністю загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення категорії простору як однієї з центральних категорій людської свідомості.

Метою статті є виявлення метафоричних моделей, за якими відбувається осмислення простору в романі Ш. Бронте «Джейн Ейр». Мета зумовлює такі **завдання**: визначити корпус продуктивних метафор простору, встановити концептуальні кореляти ПРОСТОРУ та схарактеризувати виявлені метафоричні моделі.

Аналітичний огляд наукової літератури з теми дослідження показав, що інтерес до вивчення категорії простору виявляють представники різних наукових напрямів, свідченням цього є роботи таких учених, як Ю. Апресяна, М. Бахтіна, В. Брьондаль, О. Виноградова, Т. Врублевської, І. Гальперіна, В. Гумбольдта, Д. Кеммерера, О. Кубрякової, І. Канта, Г. Гегеля, Е. Кассіра, Д. Круше, Ю. Лотмана, О. Потебні, Ю. Степанова, В. Торопова, Ж. Маторе, Ж. Піаже, Дж. Фоконьє та ін.

У сучасному українському мовознавстві проблемі простору присвячені розвідки О. Бачишиної, О. Боронь, І. Коваленко, Н. Копистянської, Н. Романової та ін.. Вітчизняні

лінгвісти також вивчають питання концептуалізації простору, зокрема, В. Ніконова досліджує концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра, І. Андрєєва аналізує лінгвокогнітивні параметри концептуалізації простору засобами англійської фразеології, О. Стефурак – концептуалізацію простору в семантиці прийменників французької та румунської мов, М. Ющенко розглядає концептуалізацію простору у французькій мові.

Виявлення метафоричних моделей концептуалізації простору у текстовій площині художнього твору «Джейн Ейр» здійснюємо шляхом залучення інструментарію теорії концептуальної метафори, згідно якої сутність, що осмислюється за допомогою метафори, є концептуальним референтом, а сутність, що залучається до порівняння і яка має відповідну назву, є концептуальним корелятом [4].

Під метафоричною моделлю, слідом за З. Резановою, розуміємо «схему формування метафоричного значення, яка характеризується єдністю тематичної співвіднесеності номінативних і переносних метафоричних значень, типу асоціативного уподібнення, що є мовною репрезентацією типового співвідношення відповідних понятійних сфер» [5, с. 37].

Опрацьований мовний матеріал засвідчує, що в основі осмислення простору Ш. Бронте лежить базова метафорична модель КОНТЕЙНЕРА, котра інтегрує дві субмоделі: ПРОСТІР Є ВМІСТИЛИЩЕ та ПРОСТІР Є СХОВАНКА. Субмодель ПРОСТІР Є ВМІСТИЛИЩЕ, реалізується такими концептуальними метафорами:

– ЛІС-ЛОЩИНА Є ОСЕРЕДКОМ ТУМАНІВ ТА ХВОРОБ: *That forest-dell, where Lowood lay, was the cradle of fog and fog-bred pestilence* [6, p. 142]. *Forest-dell* ‘ліс-лощина’, який оточував сирітський притулок – природній простір, що ідентифікується за допомогою метафори *the cradle of fog and fog-bred pestilence*, згідно з Лакоффом [7] є доменом (domain) або концептуальним референтом (conceptual referent), а концептуальний домен, який залучається для уподібнення, у цьому випадку, *cradle* > (a place of origin/ the place where something started) – ‘коліска’ > ‘осередок’, називають вихідним концептом/доменом (source concept/domain) або концептуальним корелятом (conceptual correlate) концепту ПРОСТІР. Лексичні одиниці *fog* та *pestilence* репрезентують вміст/наповнення цього простору.

– ЛОВУД Є ВМІСТИЛИЩЕ ХВОРОБ/ЛОВУД Є ВМІСТИЛИЩЕ СМЕРТІ: *While disease had thus become an inhabitant of Lowood and death its frequent visitor* [6, p. 80]. Топонім *Lowood* ‘Ловуд’ актуалізує закритий простір – учбовий заклад для дівчат, де жила і навчалася Джейн. Він концептуалізується як певна ємність, де локалізуються хвороби та смерть. Індикаторами локалізації є лексеми *inhabitant* та *visitor*.

– СВІТ Є ВМІСТИЛИЩЕ ЕМОЦІЙ: *now I remembered that the real world was wide, that a varied field of hopes and fears, of sensations and excitements, awaited those who had courage to go forth into its expanse* [6, p. 158]. Осмислення світу як простору об'єктивується лексичними одиницями *wide* ‘широкий’, *expanse* ‘простір’, а його вміст репрезентовано номінативними одиницями на позначення емоцій *hope* ‘надія’ *fear* ‘страх’, *excitement* ‘хвилювання’.

– ПРОСТІР/СВІТ Є ВМІСТИЛИЩЕ ЖИТТЯ: *I longed for a power of vision which might overpass that limit; which might reach the busy world, towns, regions full of life I had heard of but never seen* [6, p. 205]. Лексема *full* актуалізує таку властивість простору, як наповненість, а лексична одиниця *life* репрезентує вміст.

У субмоделі ПРОСТІР Є СХОВИЩЕ референтами простору є лексичні одиниці з просторовою семантикою на позначення закритого простору: *window-seat* ‘підвіконня’, *crib* ‘ліжко’, *Lowood* ‘Ловуд’, *room* ‘кімната’, та природного простору: *Nature* ‘природа’. Ця субмодель актуалізується такими концептуальними метафорами:

– ПІДВІКОННЯ Є СХОВИЩЕ: *I mounted into the window-seat: gathering up my feet, I sat cross-legged, like a Turk; and, having drawn the red moreen curtain nearly close, I was shrined in double retirement* [6, p. 8]. Простір, де б Джейн могла побути наодинці у домі тітки, репрезентується місцем за фіранкою на підвіконні. Бажання дівчинки усамітнитися було настільки велике, що вона ладна ховатися будь-де, аби тільки її не знайшли.

– ЛІЖКО Є СХОВИЩЕ: *I undressed hastily, tugging at knots and strings as I best might, and sought shelter from cold and darkness in my crib* [6, p. 8]. Для Джейн її маленьке ліжко є сховищем від холоду та темряви, єдине місце в домі її тітки, де вона могла бути у безпеці.

– ЛОВУД Є ГАВАНЬ: *I had left a hostile roof with a desperate and embittered heart – a sense of outlawry and almost of reprobation to seek the harbourage of Lowood* [6, p. 432]. У порівнянні з життям у домі тітки Ловуд, сирітський притулок, здавався Джейн кращим місцем, сховищем від ненависної сім'ї, яка постійно над нею знущала, тому корелятом простору є номінативна одиниця *harbourage* 'гавань', яка актуалізує пристанище для сироти.

– КІМНАТА Є БЕЗПЕЧНИЙ ПРИТУЛОК: *When Mrs. Fairfax had bidden me a kind good-night, and I had fastened my door, gazed leisurely round, and in some measure effaced the eerie impression made by that wide hall, that dark and spacious staircase, and that long, cold gallery, by the livelier aspect of my little room, I remembered that, after a day of bodily fatigue and mental anxiety, I was now at last in safe haven* [6, p. 184]. Мала, але затишна кімната, нове помешкання Джейн у Торнфілд Холл, де вона почувається комфортно та спокійно, є уособленням безпечного простору – притулку для Джейн.

– ПРИРОДА Є ПРИСТАНИЩЕ: *Nature seemed to me benign and good; <...> and I, who from man could anticipate only mistrust, rejection, insult, clung to her with filial fondness. <.....> I will seek her breast and ask repose. <...> To-night, at least, I would be her guest, as I was her child: my mother would lodge me without money and without price* [6, p. 618]. Природний простір, який репрезентовано лексичною одиницею *Nature*, є уособленням добра і спокою, пристанища для знедоленої Джейн.

Наступною метафоричною моделлю простору, виявленою в романі «Джейн Ейр», є модель ПРОСТІР Є СУТНІСТЬ. де корелятами простору виступають абстрактні поняття *happiness* 'щастя', *hope* 'надія', *loneliness* 'самотність', *perils* 'небезпека', наприклад:

– РАЙ Є ЩАСТЯ: *You will come to the same region of happiness: be received by the same mighty, universal Parent, no doubt, dear Jane* [6, p. 153]. Небесний простір – Рай у християнській релігії ідентифікується як обитель Бога, місце вічного блаженства, є символом щасливого майбутнього для релігійної людини, тому асоціюється зі щастям.

– РЕАЛЬНИЙ СВІТ Є НЕБЕЗПЕКА: *My world had for some years been in Lowood: my experience had been of its rules and systems; now I remembered that the real world was wide, <...> to seek real knowledge of life amidst its perils* [6, p. 158]. Реальний світ поза межами знайомого простору (у контексті роману – навчального закладу Ловуд, де Джейн провела вісім років) характеризується лексичною одиницею *wide* 'широкий' > 'безмежний' > 'незмірний', тому невідомий. А невідомість може таїти в собі небезпеку, можливу загрозу для життя, яку актуалізовано лексевою *perils*.

– СВІТ Є САМОТНІСТЬ: *It is a very strange sensation to inexperienced youth to feel itself quite alone in the world cut adrift from every connection* [6, p. 176]. Лексична одиниця *alone* актуалізує переживання Джейн стану відчуженості, оскільки екзистенційний простір слугує не тільки для об'єднання людей, а й для віддалення їх одне від одного.

– ПРОСТІР/ТОРНФІЛД Є НАДІЯ: *My faculties, roused by the change of scene, the new field offered to hope* [6, p. 185]. Переїзд Джейн із Ловудського притулку, який був уособленням суворого режиму та жорстоких покарань, до Торнфілду є зміною її життєвого простору. Нове місце – Торнфілд символізує надію Джейн на приємне та спокійне життя.

У контексті нашого дослідження також встановлено, що лексичні одиниці на позначення закритого простору, такі як *well* 'колодязь/криниця', *gallery* 'галерея', *wellspring* 'джерело', *store* 'склад', *kaleidoscope* 'калейдоскоп' виступають корелятами **МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ** персонажів твору, який репрезентовано лексичними одиницями *memory*, *recollections*, *imagination*, наприклад, метафорична модель **МЕНТАЛЬНИЙ ПРОСТІР Є ВМІСТИЛИЩЕ** репрезентовано такими концептуальними метафорами: **ПАМ'ЯТЬ Є ГАЛЕРЕЯ**: *The new face, too, was like a new picture introduced to the gallery of memory* [6, p. 218]; **ПАМ'ЯТЬ Є ЦІЛЮЩЕ ДЖЕРЕЛО**: *How was your memory when you were eighteen, sir?' 'All right then; limpid, salubrious wellspring <....>. I was your equal at eighteen – quite your*

equal [6, p. 258]; СПОГАДИ Є СКЛАД: *It seems to me, <...> that if from this day you began with resolution to correct your thoughts and actions, you would in a few years have laid up a new and stainless store of recollections, to which you might revert with pleasure* [6, p. 260]; УЯВА Є КАЛЕЙДОСКОП: *and busy myself in sketching fancy vignettes, representing any scene that happened momentarily to shape itself in the ever-shifting kaleidoscope of imagination* [6, p. 443].

Продуктивним засобом концептуалізації простору в романі «Джейн Ейр» також є персоніфікована метафора, котра актуалізує модель ПРОСТІР Є СУБ'ЄКТ, де концептуальними референтами простору виступають лексичні одиниці на позначення небесного простору: *the moon, the stars, the sun, the sky* та рельєфу: *the hills, the rock, the ground, the crag, the glen*, наприклад: *quiet and lonely hills, and seeming to embrace Thornfield* [6, p. 187] – тихі та самотні пагорби обіймають Торнфілд; *And had suddenly felt the ground quiver and seen it gape* [6, p. 180] – земля тремтить; *The consequence was, that when the moon, which was full and bright (for the night was fine), came in her course to that space in the sky opposite my casement, and looked in at me through the unveiled panes, her glorious gaze roused me and for those trembling stars that followed her course* [6, p. 126] – місяць ходить, заглядає у вікно, дивиться на Джейн, зорі тремтять та йдуть за місяцем; *Gave significance to the rock standing up alone in a sea of billow and spray* [6, p. 10] – гора стоїть самотня; *the sun was just entering the dappled east*, [6, p. 404] – сонце ходить; *Now, my little friend, while the sun drinks the dew...* [6, p. 413] – сонце п'є; *the crag protected my head* [6, p. 617] – скеля може захищати; *The glen and sky spun round: the hills heaved!* [6, p. 770] – долина та небо можуть крутитися, а пагорби – підійматися. Наведені вище приклади доводять, що природний простір у творі «Джейн Ейр» є «фоном почуттів персонажа» [2, с. 125], автор «характеризує свого героя (а водночас і самого себе) через простір, <...>, а також і відношенням до цього простору, в якому він добровільно чи примусово знаходиться [1, с. 92].

Отже, у контексті нашого дослідження було розглянуто метафору як основний засіб концептуалізації простору в романі «Джейн Ейр». Залучення контекстуального і семантичного аналізу та інструментарію теорії концептуальної метафори дало змогу встановити, що найбільш продуктивними засобами є концептуальні та персоніфіковані метафори, котрі формують певні концептуальні моделі ПРОСТОРИ, а саме: 1) КОНТЕЙНЕРА > ВМІСТИЛИЩА/ СХОВИЩА, 2) СУТНОСТІ, 3) СУБ'ЄКТА, які репрезентують логіку осмислення простору та специфіку світобачення Шарлотти Бронте.

Перспективою дослідження може бути реконструкція концептуального простору роману «Джейн Ейр».

ЛІТЕРАТУРА

1. Копыстьянская Н. Х. Функциональность «чужого пространства» в поэтике художественного произведения / Н. Х. Копыстьянская // *Stylistyka XI*. – Opole; Krakow; Lublin : Uniwersytet Opolski, 2002. – С.89-99.
2. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
3. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман [Электронный ресурс] – Режим доступа : https://adview.ru/wp-content/uploads/2015/09/Yu_M_Lotman_Struktura_Teksta.pdf
4. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
5. Резанова З. И. Дискурсивные картины мира [Текст] / З. И. Резанова // *Картины русского мира: Современный медиадискурс*. – Томск, 2011. – С. 37.
6. Bronte Charlotte. Jane Eyre/ Charlotte Bronte [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.planetpdf.com/planetpdf/pdfs/free_ebooks/jane_eyre_nt.pdf
7. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // *Metaphor and Thought* / ed. A. Ortony [Электронный ресурс] – Cambridge : CUP, 1993. – P. 202-251. – Режим доступа: http://www.cogsci.ucsd.edu/~coulson/203/lakoff_ps.pdf

Nataliia Bazylevych

METAPHORICAL MODELS OF SPACE CONCEPTUALIZATION
IN THE NOVEL «JANE EYRE»

The article examines metaphorical models of space conceptualization in the novel «Jane Eyre» by Charlotte Bronte. Metaphorical model is defined as a mental scheme of connection between two conceptual spheres involved in metaphorization, which are characterized by the unity of thematic correlation of nominative and figurative meanings. In the article conceptual correlates and conceptual referents of SPACE have also been identified. It has been proved that conceptual and personified metaphors are the most productive devices for lingual conceptualization of space in the novel «Jane Eyre» which form such models of SPACE as: 1) CONTAINER > RECEPTACLE / SHELTER, 2) ESSENCE, 3) SUBJECT that actualize the peculiarities of world perception of Charlotte Bronte as well as the originality of her artistic thinking.

Key words: space, conceptualization, conceptual correlate, conceptual referent, metaphorical model, conceptual metaphor, personified metaphor.

Наталія Базилевич

МЕТАФОРИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ПРОСТРАНСТВА
В РОМАНЕ «ДЖЕЙН ЭЙР»

В статье охарактеризованы метафорические модели концептуализации пространства в романе Ш. Бронте «Джейн Эйр». Метафорическая модель рассматривается как ментальная схема связи между задействованными в метафоризации двумя понятийными сферами, которые характеризуются единством тематической соотнесенности номинативных и переносных значений. В контексте исследования выявлены концептуальные корреляты и концептуальные референты ПРОСТРАНСТВА. Установлено, что продуктивными средствами концептуализации есть концептуальные и персонифицированные метафоры, которые формируют такие модели ПРОСТРАНСТВА, как: 1) КОНТЕЙНЕР > ВМЕСТИЛИЩЕ / УКРЫТИЕ, 2) СУЩНОСТЬ, 3) СУБЪЕКТ, которые актуализируют особенности мировосприятия Шарлотты Бронте, а также оригинальность ее художественного мышления.

Ключевые слова: пространство, концептуализация, концептуальный коррелят, концептуальный референт, метафорическая модель, концептуальная метафора, персонифицированная метафора.

УДК 821.162.1

Олена Войцева
(Одеса)

**СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНА СПЕЦИФІКА ЛЕКСИКИ ОДЯГУ ЯК
ВИРАЗНОГО ЗАСОБУ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ АДАМА МІЦКЕВИЧА
(на матеріалі поеми „Пан Тадеуш”)**

Статтю присвячено лексико-стилістичному аналізу назв одягу як одному з важливих образотворчих засобів в епопеї Адама Міцкевича „Пан Тадеуш”. У лексиці, що позначає типові для кінця XVIII – початку XIX ст. найменування предметів одягу різних соціальних груп, зокрема шляхти і міщан (*żupan, kontusz, pas, konfederatka*), селян (*siermięga, katanka, łapcie z kory*) тощо, автор вербалізує предметно-логічний сенс, додаткові прагматичні, аксіологічні, асоціативні уявлення.

Стилістично марковані (слова з емоційно-експресивним забарвленням: *rudermanik, spódniczka, zauszniczka, pończoszki, wstążeczka, kitka*; стилістичні синоніми: *polska szata* –